

Валентина Радкевич
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України,
м. Київ

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНІЙ ОСВІТІ

Сучасний стан розвитку соціокультурної динаміки суспільства, зростання темпів оновлення виробничих технологій в промислово-художній сфері діяльності вимагає від фахівців художнього профілю нових професійних і особистісних якостей, серед яких важливими є художнє мислення, народознавча, мистецтвознавча, екологічна, правова, інформаційна, комунікаційна культура, культура підприємництва, уміння сприймати, уявляти, фантазувати, створювати творчі образи, здійснювати критичний аналіз результатів своєї діяльності, самостійно діяти, оволодівати новими знаннями, усвідомлювати себе і пред'являти іншим, нести відповідальність за результати своєї діяльності тощо.

Це зумовлює необхідність запровадження інновацій у професійно-художній освіті, в основі яких лежить ідея розвитку особистості майбутнього фахівця художнього профілю в процесі оволодіння професійними кваліфікаціями.

Метою навчання стає не стільки вивчення знань з професії, предмета, скільки творчий процес оволодіння знаннями, самопізнання тощо.

Стратегія інноваційного підходу в освіті передбачає мобілізацію потенціалу самоорганізації навчання майбутніх фахівців художнього профілю, яка ґрунтується на рефлексії.

Усвідомлення рефлексії в якості „живого” інструмента інноваційного навчання зумовлює культурну інтеграцію двох його технологічних систем: „навчання знанням” і „навчання мисленню”¹.

¹ Герасимов А.М., Логинов И.П., *Инновационный подход в построении обучения*. Учеб. пособие. – М.: АПК и ПРО, 2001. – С. 8.

Тобто, парадигма інноваційного навчання за своєю природою є модель рефлексивного взаємозв'язку учня і педагога як самоорганізованих систем.

До оновлених етапів інноваційного навчання з професії художнього профілю необхідно віднести: з'ясування майбутнім фахівцем моделі своєї діяльності, розвиток досвіду професійної самореалізації, підготовку до виконання визначених видів професійно-художньої діяльності.

Реалізація інноваційного навчання майбутніх фахівців художнього профілю ґрунтується на розробці та використанні у навчальному процесі сучасних педагогічних технологій.

Поняття „технологія навчання” в науково-педагогічній літературі розглядається як узагальнююче поняття, що включає в себе цілепокладання, планування, наукову організацію навчально-виховного процесу, вибір методів, засобів, матеріалів, що найбільш відповідають цілям і змісту професійної освіти і спрямовані на підвищення її ефективності.

Теоретичним основам розробки сучасних педагогічних технологій присвячені праці відомих учених Ш.А. Амонашвілі, В.П. Беспалька, Б.С. Гершунського, В.В. Давидова, Л.В. Занкова, П.Я. Гальперіна, Н.В. Кузьміної, М.П. Сибірської тощо. Інноваційні процеси у професійній освіті досліджували С.Я. Батишев, А.П. Беляєва, А.М. Гуржій, В.О. Зайчук, В.В. Раєвський, О.М. Новиков, Н.Г. Ничкало, Е.Х. Шкляр тощо.

Як зазначає Б.С. Гершунський, педагогічна технологія – це не тільки технологія інформаційна, комп'ютерна, яка ґрунтується на використанні найсучасніших технологічних засобів, на технологічному, фактично – на алгоритмізованому рівні можуть і повинні розв'язуватися самі різні цільові, змістовно-процесуальні і контрольно-оцінювальні (результативні) педагогічні проблеми: структурування і конкретизація цілей педагогічного процесу; перетворення системи наукових знань у зміст освіти (фіксоване в навчально-програмній документації) і навчальний матеріал (відображений в навчальних текстах різного виду і рівня); аналіз наступності в освіті, міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків; вибір методів, засобів і організаційних форм освітньої діяльності, адекватних цілям і змісту освіти, як таких, що сприяють диференціації освіти, її гуманізації, гуманітаризації, активізації².

Під терміном „педагогічна технологія” розуміють і послідовну систему дій педагога, пов'язаних з розв'язком педагогічних задач або планомірне і послідовне впровадження в практику раніше спроектованого педагогічного процесу.

Важлива роль у цьому процесі відводиться об'єкт-об'єктній і суб'єкт-суб'єктній взаємодії педагогів з учнями, коли учень по мірі все

² Гершунський Б.С., *Философия образования для XXI века*. Учеб. пособ. для самообразования. Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – С. 65.

більш активної участі в процесі навчання, учіння, виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку перетворюється із достатньо пасивного об'єкта діяльності педагога у повноправного співучасника, тобто в суб'єкт педагогічної взаємодії. Причому взаємодія (спілкування) не тільки педагога з учнями, але й учнів між собою.

На думку Сибірської М.П., правильно вибрані педагогічні технології, а точніше їх змістовні компоненти створюють умови для ефективного професійного навчання, зумовлюють мотиви і потреби, нові особистісні смисли для учнів, а також операційні аспекти діяльності. До основних факторів вибору педагогічних технологій вона відносить:

- індивідуальні особливості особистості майбутнього фахівця та початковий рівень підготовленості учнів;
- відбір діяльностей, адекватних цілям засвоєння на кожному етапі розвитку учнів³.

Одна і та ж технологія може бути представлена різними педагогами в різних інтерпретаціях.

Процес проектування інноваційних педагогічних технологій для підготовки майбутніх фахівців у професійній школі здійснюється у двох напрямках:

- а) проектування змісту свідомості, ґрунтуючись на знаннях, отриманих у результаті наукового дослідження;
- б) проектування змісту діяльності, на основі природних засобів її здійснення.

Тобто перший напрям передбачає збагачення людини об'єктивним смислом, знаннями, що сприяють формуванню інтересів, потреб, ідеалів, раціональних засобів дій, а другий – таку організацію діяльності, яка відбувається за законами природи людського тіла і психіки, що дає змогу відкривати потенційні можливості в діяльності і збагачувати свідомість людини додатковим смислом⁴.

Під час розробки педагогічних технологій необхідно враховувати, що основою навчання у професійно-художній школі є навчальна ситуація, яка забезпечує реалізацію вимог до особистості майбутнього фахівця художнього профілю, зокрема наявність: знань основ образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, які необхідні для розв'язання професійних завдань; розуміння ролі і місця ситуаційного завдання в технологічному процесі, способів втілення творчого задуму, художнього

³ Сибирская М.П., *Педагогические технологии. Теоретические основы и проектирование*. – С.-Пб.: Центральный институт повышения квалификации руководящих работников профтехобразования, 1998. – С. 1944.

⁴ Сибирская М.П., *Педагогические технологии. Теоретические основы и проектирование*. С.-Пб.: Центральный институт повышения квалификации руководящих работников профтехобразования, 1998. – 352 с.

образу, впровадження спеціальних знань в практику професійно-художньої діяльності; умінь приймати рішення в нестандартних ситуаціях, характерних для сфери художнього виробництва; умінь здійснювати самостійний пошук і відбір форми, образу, технік оздоблення виробів інформації, планування послідовності виконання операцій технологічного процесу; умінь аналізувати та оцінювати згідно з критеріями результати власної та колективної художньої діяльності тощо.

Як показує досвід, педагоги віддають перевагу особистісно-орієнтованим технологіям, зокрема: дослідно-пошуковим, проблемним, розвивальним, імітаційним тощо, тобто технологіям, які активізують діяльність учнів, відкритих для сприймання ними нового досвіду, реалізації власних можливостей.

Зокрема, дослідно-пошукова технологія навчання спрямована на усвідомлення проблемності завдань, знаходження особистісно-значущих способів розв'язання проблемних ситуацій, формування вмінь бачення та аналізу проблемних ситуацій, виокремлення задач і проблем.

Сутність технології критеріально-орієнтованого навчання полягає в досягненні рівня засвоєння учнями навчального матеріалу, визначеного відповідними критеріями, на основі різних завдань, форм їх подачі, видів допомоги учням тощо.

Імітаційні (моделюючі) технології навчання (неігрові, ігрові) передбачають моделювання в навчальному процесі різного роду відносин в умовах реального життя. Неігрові методи моделюючої технології спрямовані на аналіз конкретної ситуації, потім на її розв'язок. Тобто спочатку задається реальна ситуація, яку учні аналізують як факт. На етапі розв'язку ситуації – моделюється конкретна ситуація, яку учні розв'язують і обговорюють. За цих умов учні вчаться усвідомлювати цінність діяльності, способи взаємодії з навколишнім світом, визначати свою роль в системі відносин з іншими учнями, педагогом.

Ігрові методи (організаційно-діяльнісні, рольові, ділові, пізнавально-дидактичні тощо) забезпечують емоційне включення учнів в ситуації, розвиток змагальності, тренування інтуїції, фантазії, імпровізаційних можливостей, умінь швидко реагувати на динамічні обставини тощо⁵.

В освітній практиці набувають розповсюдження технології трансформування знань, умінь і навичок, проблемного, програмованого, різнорівневого, адаптивного навчання, а також технології повного засвоєння, потребнісно-мотиваційні, інформаційні тощо.

Технологію трансформування знань, умінь і навичок відносять до традиційної технології, зорієнтованої на репродуктивне передання знань,

⁵ Загвязинский В.И., *Теория обучения: Современная интерпретация*. Учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр „Академия”, 2001. – 192 с.

умінь, навичок для виконання конкретної професійно-художньої діяльності.

Перевагою технології поетапного формування розумових дій є створення умов для навчання учнів в індивідуальному темпі, а також для мотивованого самоуправління навчально-пізнавальною діяльністю⁶.

Технологія повного засвоєння гарантує засвоєння конкретних знань, умінь і навичок усіма учнями групи. Однак дана технологія менш ефективна у розвитку пізнавальної активності, діяльності, мотивів і потреб учнів.

Потребнісно-мотиваційна технологія, спрямована на формування у майбутніх фахівців потреб, мотивів, що спонукають до оволодіння навчально-пізнавальними і професійно-художніми вміннями та дозволяють зробити мотивованою будь-яку навчальну діяльність.

Технологія проблемного навчання забезпечує інтенсифікацію традиційного навчання на основі пошуку резервів розумового розвитку учнів, а також формування у них творчого мислення, здібностей до самостійної пізнавальної діяльності.

Дана технологія ґрунтується на розв'язанні проблемних ситуацій, які можуть виникнути у професійно-художній діяльності.

У підготовці фахівців художнього профілю поширення набуває запровадження інтегрованих курсів, технологія модульного та концентрованого навчання.

Найбільш вдалий підхід до організації загальнохудожньої і професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю є інтегративно-модульний підхід, який дає змогу формувати в учнів комплексні знання на кожному етапі навчання. Комплексний підхід до планування підготовки кваліфікованих робітників, як підкреслює Беляєва А.П., має велике значення, так як дозволяє спрямовано організовувати цей процес, всебічно удосконалювати зміст професійної підготовки⁷.

Проектне моделювання навчальних елементів передбачає поетапне вивчення теоретичного і практичного матеріалу. Наприклад, навчальний елемент з композиції „Декоративна переробка природніх форм” послідовно розкриває теоретичні знання з основ стилізації, прийоми її виконання та дефекти, які можуть виникнути у ході роботи.

Для цього планом навчального елемента передбачено вивчення учнями теоретичних відомостей з основ стилізації під час декоративної переробки природніх форм, опрацювання тестів, карток-завдань.

Поєднання різних видів навчальної діяльності на уроках загальнохудожнього циклу: вивчення теоретичних знань, виконання прийомів

⁶ Шиянов Е.Н., Котова Н.Б., *Развитие личности в обучении*. Учеб. пособ. для студ. Пед. Вузов. – М.: Академия, 2000. – 288 с.

⁷ Беляєва А.П., *Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах*. Метод. пособ. – М.: Высш. шк., 1991. – С. 125.

художньої інтерпретації образів, форм, предметів сприяє якісному засвоєнню знань та розвитку в учнів фантазії, творчої уяви, художнього мислення.

Оволодіння технологією художнього оздоблення виробів здійснюється на репродуктивному і творчо-пошуковому рівнях.

У підготовці фахівців художнього профілю, репродуктивна діяльність спрямована тільки на вивчення або повторення теоретичних відомостей з теми, всі інші види діяльності носять творчий характер: переробка природних форм в декоративні, створення узорів на основі запропонованих символів, мотивів, форм, кольорів, робота над тестами, картками-завданнями, розв'язок проблемних ситуацій тощо.

Міжпредметний рівень інтеграції забезпечує загальнодидактичний підхід до відбору змісту загальнохудожньої і професійної підготовки майбутніх художників. Адже відомо, що відбувається, коли теоретичний матеріал не вивчається своєчасно, тобто відстає від виробничого або навпаки. Саме тому важливо, щоб у зміст дидактичних елементів добралися лише ті професійні знання і вміння з предметів загальнохудожнього і спеціального циклів, які необхідні на даному етапі вивчення програмового матеріалу з художнього оздоблення виробів, оформлення приміщень тощо.

Навчання за допомогою інтегративних модульних елементів сприяє посиленню мотивації та логічному взаємозв'язку всіх видів навчальної діяльності, своєчасному і послідовному вивченню теоретичних знань та закріпленню їх під час художнього оформлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва, розвиває самостійність, інтерес до знань, творче мислення, художні здібності та емоційно-естетичне відношення до оточуючого середовища.

Технологія концентрованого навчання ґрунтується на необхідності організації цілісного процесу розвитку творчих здібностей з урахуванням психологічних закономірностей розвитку особистості майбутнього фахівця. Навчання за даною технологією на початку кожного циклу діяльності потребує наявності мотиваційного етапу.

Обов'язковими компонентами при будь-якій моделі концентрованого навчання залишаються завершеність блоків змісту, інтеграція видів і форм навчання, самостійна робота учнів, банк інформації, методичне забезпечення дидактичних завдань. Концентрована технологія навчання сприяє підвищенню рівня сформованості інтересу до навчального предмета, засвоєння знань, вмінь і навичок.

Інтегровані курси, розроблені на основі принципу інтеграції змісту загальнохудожніх і спеціальних дисциплін мають ряд переваг у порівнянні з традиційним вивченням змісту теоретичних предметів, зокрема підвищується рівень зацікавленості учнів у ході оволодіння системою завершених художніх знань і вмінь, скорочується термін навчання, зростає

якість професійно-художньої майстерності. Наприклад, майбутні майстри художньої вишивки під час таких занять мають змогу одержати конкретні знання і вміння зі стилізації орнаментів, їх кольорових зарисовок, виконання у технологічній послідовності художніх технік тощо.

Однак, формування узагальнених понять, знань та вмінь ще недостатньо сьогодні забезпечується підручниками, навчальними і методичними посібниками, системою оцінювання навчальних досягнень.

Одним з шляхів зняття цих протиріч є інтеграція навчальних дисциплін, що розглядається як зв'язок окремих диференційованих частин системи, яка має загальні поняття.

Для педагога з'являється можливість урізноманітнити типи уроків, використовуючи комбіновані уроки, зокрема: а) урок засвоєння нових знань, на якому технології художнього виробництва можна розкривати через вивчення системи знань із загальнохудожніх і спеціальних дисциплін; б) урок-дослідження, на якому створення узорів, складання інструкцій щодо послідовності оздоблення виробів, неможливе без творчого пошуку, аналізу та відбору символів, кольорів, форм у процесі проектування власних витворів мистецтва тощо.

У професійному навчанні фахівців художнього профілю все більш використовують інформаційні технології, під якими розуміють комплекс дидактичних матеріалів і засобів інформаційної техніки, а також знань про роль і місце інформації в освітньому процесі, форми і методи її використання педагогами і учнями. Організація навчання на основі інформаційних технологій ґрунтується на розширенні характеру і форм інформації, що пропонується для вивчення (колір, графіка, звук, мультиплікація тощо), на зміні змісту навчальних завдань, на індивідуалізації процесу навчання.

Використання інформаційних технологій у професійному навчанні можливе за умови реалізації наступних методичних прийомів:

- застосування ЕОМ як засобів наочності під час пояснення теоретичного матеріалу і засобів контролю під час закріплення знань;
- ситуативний аналіз діяльності учня у змодельованих умовах, пов'язаної з діагностикою його професійної пригодності⁸.

Сучасні педагогічні технології передбачають застосування у професійному навчанні майбутніх фахівців художнього профілю організацію занять, спрямованих на активне оволодіння навчальним матеріалом, зокрема: ділові ігри, проектна діяльність, круглі столи, навчання в малих групах, лабораторно-практичні роботи, тематичні екскурсії, групові обговорення, семінари тощо.

⁸ *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Учебн. пособ. для студ. пед. кадров.* – Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Молесива, А.Е. Петров / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Издательский центр. «Академия», 2001. – 272 с.

Наприклад, на основі методу проектів можна підводити підсумки професійного навчання, проводити кваліфікаційні екзамени, організовувати навчальну діяльність: здійснювати пошук шляхів розв'язання виробничої проблеми, формулювати цілі, задачі; формувати колектив „розробників”; аналізувати попередній досвід розв'язання аналогічних задач; виробляти стратегії розв'язку даної задачі; розробляти технічну (спеціальну) документацію, підготовляти матеріали, інструменти, обладнання; виготовляти макет, дослідний зразок виробу (об'єкта); усувати недоліки; забезпечувати серійне виготовлення художніх виробів; презентувати проект; аналізувати діяльність розробників.

Сучасне розуміння освітніх завдань вимагають від педагога закладів художнього профілю більш повного врахування індивідуальних особливостей учнівської молоді як основної умови успішного розвитку їх потенційних здібностей. Такий підхід до організації процесу професійного навчання забезпечує міцне засвоєння програмного матеріалу кожним учнем, підвищує інтерес до навчання, а водночас і якість знань.

Розвиток здібностей учнівської молоді проходить лише в активній діяльності. Роль педагога, зокрема викладача або майстра виробничого навчання полягає не просто в організації роботи групи, окремого учня, а в умінні управляти нею. Для цього педагог повинен адаптуватися до кожного конкретного учня, навчати його в темпі, який залежить від індивідуального рівня засвоєння знань.

Метою підготовки майбутніх фахівців до професійно-художньої діяльності є формування в учнівської молоді професійно-творчих здібностей, художньо-образного, творчого мислення, розвиток уяви, потреби в освоєнні ціннісних критеріїв життєдіяльності та мистецтва. До засобів досягнення цієї мети слід віднести залучення майбутніх майстрів-художників до здобутків духовного і емоційного досвіду, закладеного в загальноосвітньому та національному мистецтві через організацію і проведення екскурсій (відеоекскурсій).

Важливим у підготовці фахівців художнього профілю є наявність науково-методичного забезпечення процесу навчання: а) теоретичного, який охоплює систему занять: семінарів, лекцій, лабораторно-практичних робіт, екскурсій; узагальнення досвіду роботи народних умільців; б) практичного, який передбачає собою комплекти програм, підручники, посібники, інструкції, тести; в) продуктивного, який включає статті, авторські програми, концепції, методики викладання тощо.

Успішним у розвитку когнітивної творчості майбутніх фахівців художнього профілю є запровадження у процес професійного навчання предметних і тематичних тезаурусів, які забезпечують для учнів усвідомлене сприйняття способів власної діяльності з метою засвоєння загальнохудожніх і спеціальних знань, а для педагогів – контроль, регулювання якості

виконання навчальних завдань, аналіз результатів художньої діяльності учнів тощо. Організація професійного навчання на основі предметних і тематичних тезаурусів повинна враховувати закономірності співвідношення репродуктивної і творчо-пізнавальної діяльності учнів. За цих умов межа між репродукцією і творчістю стає умовною і рухливою, чим більше накопичується елементів творчості в середині репродукції, тим ближче якісний перехід до творчого типу пізнання.

Впровадження сучасних педагогічних технологій, варіативних програм і підручників вимагає, щоб педагог був здатний зробити свідомий вибір власних способів інноваційної діяльності, вміти аналізувати проблеми, передавати накопичений досвід учням.

Педагоги професійної школи повинні не тільки розуміти роль педагогічних технологій, й уміти оперувати рядом компонентів навчального процесу, зокрема: прогностичністю цілей навчання; відбором і проектуванням змісту навчання; відбором методів і засобів навчання, діагностик досягнутих результатів навчання тощо. Поряд з цим педагог повинен: по-перше – уявляти собі (знати) рівні пізнавальних умінь, через які і згідно з якими необхідно вести учня; по-друге – сам володіти когнітивними вміннями на рівень вище тих, які формує в учня⁹. Тобто педагогу необхідно володіти такими інтелектуальними вміннями, як: виявлення в навчальному змісті головного, суттєвого, встановлення міжпредметних зв'язків, впровадження теоретичних знань в практичну професійну діяльність тощо.

Таким чином, інноваційний підхід до підготовки майбутніх фахівців художнього профілю ґрунтується на розробці та впровадженні, узагальненні та об'єднанні інноваційного досвіду в єдину систему моделювання процесу професійного навчання; професійно-художньої діяльності учнівської молоді на оновлених засадах.

Walentyna Radkiewicz

INNOWACYJNE PROCESY W ZAWODOWEJ EDUKACJI ARTYSTYCZNEJ

Streszczenie

W artykule uzasadniono rolę innowacyjnych ujęć w organizacji procesu zawodowego kształcenia przyszłych fachowców profilu artystycznego. Dokonano analizy głównych czynników projektowania, a także wyboru współczesnych technologii pedagogicznych, form i metod organizacyjnych zawodowego kształcenia majstrów-malarzy w artystycznych szkołach zawodowych Ukrainy. Pokazano rolę nauczyciela szkoły

⁹ Молчан Л.Л., *Культура профессионально-педагогической деятельности*. МН.: РНПО, 1999. – С. 26-27.

zawodowej w realizacji innowacji w zawodowej działalności artystycznej uczniów, skierowanych na rozwój nowych zawodowych i osobistych właściwości, mobilizację potencjału samoorganizacji, u podstaw którego znajduje się refleksja.

Валентина Радкевич

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНІЙ ОСВІТІ

Резюме

У статті обґрунтовано роль інноваційних підходів до організації процесу професійного навчання майбутніх фахівців художнього профілю. Проаналізовано основні фактори проектування, а також вибору сучасних педагогічних технологій, форм і методів організації професійного навчання майстрів-художників у професійно-художніх навчальних закладах України. Показано роль педагога професійної школи в реалізації інновацій у професійно-художній діяльності учнівської молоді, спрямованих на розвиток у них нових професійних і особистісних якостей, мобілізацію потенціалу самоорганізації, в основі якого лежить рефлексія.

Valentine Radkevich

INNOVATIVE PROCESSES IN PROFESSIONAL-ART EDUCATION

Resume

In articles is proved the role of innovative approaches in the organization of process of vocational training of the future experts of an art structure. Major factors of designing, and also a choice of modern pedagogical technologies, forms and of the methods organization professional training of masters-artists in professional-art educational institutions of Ukraine are analyzed. It is shown a role of the teacher of professional school in realization of innovations in professional-art activity of the student's youth, directed on development in them of new professional and personal qualities, mobilization of potential of self-organizing in which basis the reflection lays.